

260383 - معنای نام «حکیم» از نام‌های الله تعالی

سوال

معنای «الحکیم» که از نام‌های الله تعالی است، چیست؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

نام حکیم که از نام‌های الله است بر وزن «فعلیل» است و «فعلیل» از نظر صرفی صیغهٔ مبالغه است، یا از وزن «فاعل» که در این صورت حکیم به معنای «حاکم» است.

زیرا الله تعالی همان کسی است که بر خلق خود «حاکم» است و در حکم گونی قدری‌اش رقیبی ندارد.

او همچنین کسی است که در میان خلق خود با حکم شرعی‌اش حکم می‌کند و کسی نمی‌تواند داوری او را عوض کند و بر آن اعتراض نماید، جل سبحانه.

الله تعالی می‌فرماید:

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضِي الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ [سورهٔ انعام: ۵۷]

(فرمان جز به دست الله نیست که حق را بیان می‌کند و او بهترین داوران است).

بنابراین کسی را یارای رد یا اعتراض به حکم او نیست.

الله تعالی می‌فرماید:

وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ [سورهٔ رعد: ۴۱]

(و الله است که حکم می‌کند و برای حکم او بازدارنده‌ای نیست و او به سرعت حسابرسی می‌کند).

و هیچ داوری و حکمی بهتر از حکم او نیست.

الله تعالی می‌فرماید:

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ [یونس: ۱۰۹]

(و از آنچه بر تو وحی می‌شود پیروی کن و صبر کن تا الله [میان تو و آنان] داوری کند و او بهترین داوران است).

یا آنکه صِبْغَةُ مَبَالِغَةٍ «فَعِيل» به معنای «مُفَعِّل» است یعنی آنکه او «مُحَكِّم» است.

زیرا او سبحانه و تعالی خلقتش را با احکام و بسیار دقیق و نیکو و زیبا آفریده است.

الله تعالی می‌فرماید:

صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ [سوره نمل: ۸۸]

(این صنع الله است که هر چیزی را در کمال استواری پدید آورد؛ در حقیقت او به آنچه انجام می‌دهید آگاه است).

خطابی - رحمه الله - می‌گوید:

«حکیم یعنی آنکه در خلقت اشیا احکام به کار می‌برد. و این از «مُفَعِّل» به «فَعِيل» صرف شده مانند آنکه الیم به معنای مُؤَلِّم (دردناک) به کار می‌رود و سمیع به معنای مُسْمِع.

و معنای احکام در خلق اشیا، اتقان در تدبیر و حُسنِ تقدیر آن است. زیرا هر آفرینشی را به بنیة قوی و قدرت وصف نمی‌کنند، همانند شپش و مورچه و دیگر آفریده‌های ضعیف؛ جز آنکه تدبیر موجود در خلقت این آفریده‌ها و دلالت آن بر وجود آفریدگار و اثبات آن کمتر از دلالت آفرینش آسمان‌ها و زمین و کوه‌ها و سایر آفریده‌های بزرگ نیست.

همین را درباره آیه **الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ** [سوره سجده: ۷] (همان کسی که هر چیزی را که آفریده است نیکو آفریده)

می‌توان گفت: که این‌جا منظور از «حُسن» زیبایی ظاهر نیست، بلکه این معنا در بوزینه و خوک و خرس و امثال این حیوانات موجود نیست؛ بلکه منظور حسن تدبیر در آفرینش هر یک از این مخلوقات است که هر یک را همانطور که دوست داشته و به همان شکل که می‌خواسته در آورده است، مانند این سخن الله تعالی که می‌فرماید: **وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا** [سوره فرقان: ۲] (و هر چیزی را آفریده و بدان‌گونه که در خور آن بوده اندازه‌گیری کرده است) (شأن الدعاء: ۷۳ - ۷۴).

معنای سوم نیز آن است که «حکیم» یعنی «دارای حکمت»:

ابن اثیر می‌گوید:

«و گفته‌اند: حکیم یعنی دارای حکمت. و حکمت عبارت است از شناخت بهترین چیزها با بهترین علوم» (النهاية في غريب الحديث: ۱ / ۴۱۹).

الله سبحانه و تعالی در این جهان تصرف و امر و نهی نمی‌کند مگر بر اساس حکمت‌های سترگ و کاری از او سر نمی‌زند که خالی از حکمت باشد؛ زیرا فعل و تصرف خالی از حکمت یک کار باطل و بیهوده است و الله تعالی از چنین چیزی منزّه است.

الله تعالی می‌فرماید:

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ [سوره ص: ۲۷]

(و ما آسمان و زمین و آنچه بین آن دو هست را بیهوده نیافریدیم؛ این گمان کسانی است که کفر ورزیدند پس وای بر کافران از دوزخ).

و می‌فرماید:

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ [سوره مؤمنون: ۱۱۵]

(آیا گمان کرده‌اید که شما را بیهوده آفریدیم و شما به سوی ما بازگردانده نخواهید شد؟).

حاصل آنکه نام الله «حکیم» شامل معانی متلازمی است که تناقضی با هم ندارند و جایز است که به همه معانی پیشین تفسیر شود؛ زیرا نام واحدی که چند معنای مشترک دارد را اگر مانعی نباشد می‌توان بر همه معانی اش تفسیر کرد.

نگاه: «أضواء البيان» شنقیطی (۱۹ / ۲).

شیخ سعدی - رحمه الله - می‌گوید:

«حکیم: کسی است که در خلقت و امرش صاحب حکمت برتر است. آنکه هر چه آفرید به نیکویی آفرید وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ [سوره مائده: ۵۰] (و برای مردمی که یقین دارند داورى چه کسی از الله بهتر است؟) بنابراین چیزی را بیهوده نمی‌آفریند و بیهوده چیزی را مشروع نمی‌سازد، اوست که حکم دنیا و آخرت به دست اوست و سه حکم از آن اوست و کسی در آن شریک نیست: میان بندگان در شرعش و در تقدیرش و در جزایش داورى می‌کند.

و حکمت یعنی: گذاشتن هر چیز در جایگاهش و قرار دادن آن در منزلگاه مناسبش» (تفسیر سعدی: ۹۴۵).

والله اعلم.